
СОЦІАЛЬНА ТА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 323.212:[330.342.146:334.722]:364-057.36](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.27>

Г. А. Дивнич

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національного університету «Чернігівська політехніка»

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ: ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ

Тривала війна РФ проти України призводить до усе зростаючої кількості військовослужбовців, які після її завершення будуть повертатися до цивільного життя. Науковці та державці службовці погоджуються щодо необхідності підтримки їх реінтеграції як комплексного процесу. В рамках даної роботи досліджується питання впливу громади на успішність даного процесу та пропонуються стратегічні завдання розвитку соціального підприємництва ветеранів з особливим фокусом на роль громадських організацій, волонтерських спільнот, окремих представників громади з числа бізнесменів чи експертного середовища, а також місцевої громади в цілому. Пропонується розглядати розвиток соціального підприємництва ветеранів у місцевих громадах як двонаправлену дію: вивчаючи позитивний ефект розвитку соціального підприємництва для громади та ветеранів як членів цієї громади, наголошується на необхідності проактивної позиції громади для його підтримки та розвитку. Окреслено наявні наразі постанови Кабінету Міністрів України щодо підтримки реінтеграції колишніх військовослужбовців, окреслення ролі різних стейкхолдерів у цьому процесі, а саме закладів освіти. Проаналізовано проєкт Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року, розроблений Міністерством у справах ветеранів, який включає більш широке коло зацікавлених сторін та пропонує своє бачення їх взаємодії задля підтримки ветеранів. Розглянуто потенціал соціального підприємництва, як інноваційної бізнес-діяльності для вирішення соціальних потреб, у реалізації або сприянні досягненню поставлених завдань. Виявлено певні застереження, які наявні щодо цивільного середовища, у яке повертаються ветерани, та яке може слугувати негативним фактором їх реінтеграції. Встановлено пряму кореляцію з двома стратегічними завданнями створення системи переходу від військової служби до цивільного життя, що стосуються соціально-економічної та політичної реінтеграції колишніх військовослужбовців. Сформульовано відповідні стратегічні завдання розвитку соціального підприємства ветеранів із конкретизацією ролі громади.

Ключові слова: партисипація, громада, соціальне підприємство, соціально-економічна реінтеграція, політична реінтеграція, підтримка.

Постановка проблеми. Кабінетом Міністрів України ухвалено постанову від 17 листопада 2021 р. № 1190 щодо утворення Міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження системи

переходу від військової служби до цивільного життя, до складу якої увійшли державні службовці-представники різних міністерств, Державної прикордонної служби, Національної поліції, Державної

служби України з надзвичайних ситуацій та інших представництв державного управління, які мають пряме відношення до військовослужбовців та їх діяльності. Серед основних завдань робочої групи є визначення шляхів, механізму і способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики щодо забезпечення успішної професійної, соціальної реадaptaції та психологічної підтримки ветеранів війни, а також створення сприятливих умов для їх переходу від військової служби до цивільного життя з урахуванням ґендерного компонента [1], що свідчить про розуміння необхідності комплексного підходу зі сторони органів державної влади до вирішення даного питання. Водночас, цей дорадчо-консультативний орган не включає представників ветеранських громадських організацій чи інших громадських об'єднань, які займаються питаннями підтримки колишніх та чинних військовослужбовців, чи будь-яких інших експертів, які не є державними службовцями, що не може сприяти партисипативному підходу до розгляду питання реінтеграції колишніх військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Ще одним механізмом державної підтримки ветеранів є ініційований Міністерством у справах ветеранів інститут помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя, затверджений Постановою КМУ від 19 червня 2023 р. № 652. Відповідно до постанови, це експериментальний проект, який передбачає створення у декількох обласних державних (військових) адміністраціях структурних підрозділів з питань ветеранської політики з переведенням необхідних кадрів з інших підрозділів та проходження ними необхідного підвищення кваліфікації [2; 3].

Постанова КМУ від 30 січня 2024 р. № 104 «Про реалізацію експериментального проекту з переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладів освіти засобами освіти, спорту та реабілітації» дає підстави стверджувати, що Міністерства освіти і науки та Міністерства у справах ветеранів покладають надії на заклади вищої освіти, а також заклади фізичної культури і спорту, охорони здо-

ров'я та санаторно-курортного лікування у вирішенні питань професійної, соціальної та психологічної реадaptaції ветеранів. Зокрема, метою експерименту визначено створення ефективної моделі інтеграції ветеранів війни до цивільного життя через спеціалізовані освітні, спортивні та реабілітаційні програми у закладах освіти [4]. Таким чином, з 2024 року сфера освіти є офіційно залученою до системи державної підтримки колишніх військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Водночас, у проєкті Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року, розробленій Міністерством у справах ветеранів, коротко зазначені і інші стейкхолдери цього процесу, зокрема бізнес та громадськість. Так, відмічено проблеми з працевлаштуванням колишніх військовослужбовців та тиск, який чиниться на бізнес у цьому питанні. Щодо громадського сектору, окремо виділяються ветеранські спілки, які потребують зміцнення своєї інституційної спроможності для належного виконання своїх статутних завдань; територіальні громади, які мають підтримувати процес реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя; а також спільнота у загальному значенні цього слова, яка виступає як середовище реінтеграції і може бути як сприятливим, так і ворожим [5]. Вказуючи на важливість підтримки ветеранів зі сторони цивільного суспільства, даний проєкт Стратегії водночас не надає конкретних напрямків залучення громадян або механізмів досягнення бажаного результату.

Стосовно ж соціально-економічної реінтеграції, зазначається, що «існує потреба у створенні сприятливих умов для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності» [5], що також ставить питання щодо механізмів державної чи громадської чи бізнес підтримки цього інструменту реінтеграції колишніх військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Таким чином, окреслюючи низку проблем, які існують в процесі переходу людини з військовим досвідом до цивільного життя, а також виокремлюючи окремі

завдання щодо підтримки ветеранів на цьому шляху, зазначений проєкт стратегії залишає відкритим питання щодо механізмів досягнення цих завдань та нівелювання виокремлених проблемних питань. Зокрема, у полі нашої уваги питання яким чином громада може бути залучена до підтримки економічної складової реінтеграції, включаючи розвиток ветеранського підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку ветеранського бізнесу є наразі у активній роботі вітчизняних дослідників. Як зазначається, створення ефективних механізмів адаптації ветеранів до цивільного життя, їх залучення до розвитку економіки є головним завданням держави, бізнесу і суспільства, адже післявоєнні громади будуть значною мірою дотаційними та потребуватимуть максимальної мобілізації людського ресурсу для досягнення самоокупності та забезпечення соціальних стандартів країн ЄС [6, с. 27]. Як зазначає Ілларіонов О.Ю., саме малий бізнес здатен забезпечити ветерана та його родину джерелами до існування без навантаження на систему соціального захисту, а також створити мультиплікаційний ефект у працевлаштуванні більшої кількості людей [7, с. 90]. Вчений відзначає відсутність наразі належного нормативного врегулювання даної діяльності або податкових пільг для ветеранів, однак вірить, що ветеранський бізнес має стати ядром соціально відповідального та патріотичного українського бізнес-середовища [7, с. 98].

Серед існуючих інструментів підтримки ветеранського бізнесу вчені виділяють грантову програму «Робота», яка серед своїх пріоритетів має підтримку представників ветеранської спільноти [8, с. 28]. Водночас, низка науковців привертають увагу до необхідності вивчення закордонного досвіду підтримки ветеранського бізнесу, який є більш довготривалим та пропрацьованим. Наприклад, Халява В.М. висвітлює досвід Хорватії, Південної Кореї, Ізраїлю та США щодо політики соціального забезпечення учасників бойових дій, включаючи підтримку ветеранського бізнесу [9]. Петрик О.Л. виокремлює основні напрямки підтримки

ветеранської спільноти закордоном, серед яких фінансово-кредитна та податкова підтримка для стимулювання підприємницької діяльності [10, с. 43].

Таким чином, вітчизняні дослідники погоджуються щодо важливого потенціалу розвитку ветеранського підприємництва для післявоєнного відновлення України, підсилення самодостатності місцевих громад, та власне самореалізації самих ветеранів. Водночас, аспект залученості громад до цього процесу залишається слабо висвітленим.

Зважаючи на необхідність позитивної взаємодії ветеранів з цивільним суспільством та перспективи позитивних змін, які ветерани-підприємці здатні привнести у свої громади, тема наукових досліджень колективу молодих вчених (Вєрбицька А.В., Дивнич Г.А., Нагорна Н.С., Рєвка А.М., Петрик О.В.) «Партисипативна модель розвитку соціального підприємництва: детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей» (номер держреєстрації 0122U000596) обґрунтовує потенціал соціального підприємництва (СП) як інструменту успішної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, із залученням зацікавлених сторін з державного, громадського, освітянського та бізнес секторів в рамках матриці взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку СП, а також висвітлює переваги соціального підприємництва на противагу до стандартної бізнес діяльності для даної цільової групи.

Мета статті – виокремити стратегічні завдання розвитку соціального підприємництва в Україні як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей у частині залучення місцевих громад та громадських об'єднань.

Виклад основного матеріалу. Проєкт Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року, про який вже йшла мова у вступній частині, зазначає, що виклики, з якими стикаються ветерани при поверненні до цивільного життя, «перетворюються на проблеми тоді, коли середовище та спільнота є недо-

ступними або навіть ворожими до ветеранів війни, не розуміють їхнього досвіду та не надають належної підтримки». Також, як негативний аспект згадується втрата військовослужбовцями під час військової служби взаємовідносин із цивільним середовищем [5].

Серед стратегічних цілей, окреслених у проєкті Стратегії сформульовані наступні, які напряду корелюють з потребою залучення громади до розвитку соціального підприємництва ветеранів [5]:

- Створення умов для запровадження системи переходу від військової служби до цивільного життя.

- Забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для реалізації завдань Стратегії.

Зрозуміло, що «створення умов» включає цілий комплекс заходів у різних сферах. Так, в рамках соціально-економічної реінтеграції важливим є забезпечення економічних можливостей для колишніх військовослужбовців підтримувати свій добробут та свою сім'ю. Переваги розвитку ветеранського підприємництва для вирішення цього завдання були описані вище, однак якщо поєднати переваги такого шляху, досліджені вітчизняними науковцями з застереженнями авторів Стратегії щодо соціального середовища, у яке повертається ветеран і можливе негативно/упереджене ставлення до нього/неї зі сторони цивільних, то можливо розглядати розвиток соціального підприємництва ветеранів як шлях подолання як економічних, так і соціальних питань. Як зазначають дослідники, однією з переваг соціального підприємництва, є стимулювання громадської активності та взаємодії у місцевих спільнотах, адже спрямовуючи свої зусилля не лише на досягнення економічного ефекту, але і розв'язання соціальних проблем, об'єднує людей для спільного вирішення наявних у громаді проблем та підтримки важливих ініціатив [11]. Таким чином, соціальні підприємства ветеранів можуть допомогти подолати негативну стигматизацію ветеранів (якщо така наявна у громаді) через залучення ветерана до вирішення важливих для гро-

мади питань, і сприяти повноцінній реінтеграції колишніх військовослужбовців у цивільне життя через відновлення або формування соціальних зв'язків, прив'язаностей та відносин, набуття соціального досвіду [12, с. 273].

Ефективне впровадження соціального підприємництва може сприяти також політичній реінтеграції ветеранів, яка визначається розробниками Стратегії як процес, який передбачає гарантії залученості суб'єктів системи переходу до прийняття рішень, розробки програмних документів реінтеграції на рівні громади тощо [5]. Розбудовуючи соціальні підприємства, ветерани стають активними членами громади, цінними для членів цієї громади, а отже особами з потужним соціальним капіталом, думка яких враховується у спільноті.

Зважаючи на усе вище сказане, ми би хотіли запропонувати наступні Стратегічні завдання розвитку соціального підприємництва в Україні як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей у частині залучення громадськості:

1. Створення сприятливих умов для соціально-економічної реінтеграції ветеранів через державну підтримку розвитку соціального підприємництва в громадах. Дане завдання передбачає системний підхід щодо розвитку нормативного забезпечення даної економічної діяльності в Україні, розробки регіональних та локальних програм фінансової / інформаційної / освітньої / організаційної підтримки соціальних підприємців, у тому числі колишніх військовослужбовців. Активна позиція громадськості у даному контексті має сприяти лобюванню інтересів колишніх військовослужбовців, які прагнуть стати соціальними підприємцями та функціонувати як один із механізмів контролю за впровадженням вище зазначених інструментів державної підтримки.

2. Впровадження партисипативного підходу до розвитку соціального підприємництва ветеранів в громадах. Важливо говорити не лише про переваги соціального підприємництва для громади, але і про підтримку, яку громада в цілому та окремі її представники зокрема можуть надати для максимально ефективного його

реалізації та сталості. У той час як ветерани-підприємці спрямовують свої зусилля на допомогу громаді, органам місцевого самоуправління важливо розвивати культуру залученості громади до розвитку соціальних підприємств: свідома підтримка попиту на товари та послуги таких підприємств, менторська/партнерська підтримка зі сторони членів громади з досвідом бізнес діяльності чи іншою необхідною експертизою, підтримка розвитку необхідних компетенцій ветеранів-підприємців зі сторони громадських організацій, які займаються неформальною освітою, психологічна чи юридична підтримка тощо.

3. Розвиток мережі соціальних підприємців-ветеранів як загальнодержавного бренду задля ширшої залученості громадян до їх розвитку та підсилення. Популяризація даних підприємств на загальнодержавному рівні сприятиме розширенню їх клієнтської бази, створення можливостей для мережування, обміну досвідом за принципом «рівний-рівному», покращення якості їх продукції/послуг, знаходження нових інноваційних ідей тощо. У досягненні цього завдання потужною рушійною силою можуть стати громадські організації та волонтерські об'єднання, які тісно співпрацюють з ветеранською спільнотою, мають широке коло партнерств, у тому числі з органами державної влади та представниками бізнесу, та досвід масштабних інформаційних кампаній.

Висновки і пропозиції. Отже, розвиток соціального підприємництва серед колишніх військовослужбовців є об'єктивною вимогою часу та умов, в яких розвивається наша держава. Воно відповідає стратегічним баченням Міністерства у справах ветеранів та має зростаючу базу наукового обґрунтування вітчизняними науковцями, підтриману закордонним досвідом. Слугуючи інструментом економічного розвитку, соціальне підприємництво спрямоване на подолання соціальних потреб, таким чином роблячи соціального підприємця важливим членом громади, активізуючи соціальні зв'язки, і, як наслідок, сприяючи успішній соціально-економічній та політичній реінтеграції колишніх військовослужбовців, які стають на цей шлях. В рамках стратегічних завдань, які

ми можемо виділити щодо розвитку соціального підприємництва ветеранів, залучення громади є надважливим для: лобювання інтересів ветеранів-підприємців під час створення відповідної нормативної бази та програм державної підтримки, контролю за їх виконанням; надання партнерської чи експертної підтримки окремими членами громади; забезпечення попиту на товари та послуги; організації неформальних освітніх програм громадськими організаціями, а також пропонування необхідної психологічної чи юридичної підтримки; популяризації соціальних підприємств ветеранів через волонтерські мережі із залученням різних стейкхолдерів.

Механізми впровадження даних стратегічних завдань потребують подальшої розробки.

Список використаної літератури:

1. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження системи переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1190. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-mizhvidomchoyi-robochoyi-grupi-z-pitan-rozroblennya-ta-vprovadzheniya-s1190-171121>
2. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-zaprovadzheniya-institutu-pomichnyka-veterana-v-systemi-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-do-tsyvilnoho-zhyttia-i190623-652>
3. Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України від 02 серпня 2024 р. № 881. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-zabezpechennia-institutu-pomichnyka-veterana-v-systemi-perekhodu-vid-viiskovoi-s88120824>
4. Про реалізацію експериментального проекту з переходу від військової служби до цивільного життя ветеранів війни на базі закладів освіти засобами освіти, спорту

- та реабілітації. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2024 р. № 104. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-z-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-dotsyvilnoho-s104300124>
5. Стратегія формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року [проект]. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82_%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97.pdf
 6. Ляшенко В., Іванов С., Підоричева І. Ветеранське підприємництво та зайнятість як драйвери повоєнного резильєнтного відновлення громад. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*. August 18, 2023; Cambridge, UK (2023). С. 26-29. URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/1035>
 7. Ілларіонов О. Ветеранський бізнес: правові засади підтримки та розвитку. *Grail of Science*, 2022 (22). С. 89-100. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.11.2022.14>
 8. Кобеля-Звір М. Грантові можливості програми «єРобота» для старту та розвитку власної справи ветеранів та членів їх родин. *Mechanism of an Economic Regulation*, 2023 (3(101)). С. 27-31. URL: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.101.04>
 9. Халява В. Політика соціального забезпечення учасників бойових дій у зарубіжних країнах. *Просторовий розвиток*, 2022 (2). С. 238–245. URL: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2022.2.238-245>
 10. Петрик О. Л. Компонента державного управління у взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Вчені Записки*, 2023. С. 40-45. URL: https://pubadm.vernadskijournals.in.ua/journals/2023/6_2023/7.pdf
 11. Рудаченко О. О., Коненко, В. В. Соціальне підприємництво як основа сталого розвитку територіальних громад. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 2024 (11). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-13>
 12. Нагорна Н.С., Максьом К.В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус. Серія: Соціальна психологія. Юридична психологія*. Випуск 36. 2022. С. 272 – 276. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/36-2022/45.pdf>

Dyvnych H. Strategic objectives of social entrepreneurship development in Ukraine as a determinant of reintegration of military personnel, ATO/JFO veterans and their families: public involvement

The ongoing war of the RF against Ukraine is resulting in a growing number of military personnel who will return to civilian life after its completion. Scholars and civil servants agree on the need to support their reintegration in a comprehensive manner. This paper examines the impact of the community on the success of this process and proposes strategic objectives for the development of veterans' social entrepreneurship, with a particular focus on the role of NGOs, volunteer communities, individual community members from the business or expert community, and the local community as a whole. It is proposed to consider the development of veterans' social entrepreneurship in local communities as a bi-directional action: studying the positive effect of social entrepreneurship development for the community and veterans as members of this community, the need for a proactive position of the community to support and develop it is equally emphasised. The current resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on supporting the reintegration of former military personnel are outlined, as well as the role of various stakeholders in this process, namely higher education institutions. The draft Strategy for the Formation of a System of Transition from Military Service to Civilian Life for the Period up to 2032, developed by the Ministry of Veterans Affairs is analyzed, which includes a wider range of stakeholders and offers its vision of their interaction to support veterans. The article considers the potential of social entrepreneurship as an innovative business activity to address social needs, to implement or facilitate the achievement of the set objectives. The article reveals certain reservations about the civilian environment to which veterans return, which may serve as a negative factor in their reintegration. A direct correlation has been established with two

strategic objectives of creating a system of transition from military service to civilian life, which relate to the socio-economic and political reintegration of former military personnel. Relevant strategic objectives for the development of a veterans' social enterprise with a specification of the role of the community are formulated.

Key words: *participation, community, social enterprise, socio-economic reintegration, political reintegration, support.*